

Київської міської ради № 371/1805 від 28.03.2002 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://kmr.gov.ua/divinfo.asp?Id=1706>. 4. *Статут* Рівненської міської територіальної громади [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.city-adm.rv.ua/RivnePortal/ukr/statut.doc>. 5. *Статут* територіальної громади міста Харкова / [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.city.kharkov.ua/ru/article/statut-teritorialnoyi-gromadi-mista-harkova-49.html>. 6. *Розпорядження* Київської міської державної адміністрації «Про проведення у м. Києві загальноміських громадських слухань» №995 від 03.07.2006 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://uazakon.com/document/frpart16/idx16502.htm>. 7. *Ухвала* Львівської міської ради «Про затвердження Статуту територіальної громади міста Львова» № 1649 від 28.03.2002 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.lvivrada.gov.ua/miskarada/statut>.

УДК 321.01

Т. П. ФЕДОРЧАК

ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ФОРМУВАННЯ ПОЛІТИЧНОЇ ТРАНСФОРМАЦІЇ І ДЕМОКРАТИЗАЦІЇ В ЦСЕ У ПРАЦЯХ ВЧЕНИХ РОСІЙСЬКОЇ ФЕДЕРАЦІЇ

Проаналізовано наукові дослідження теоретичних аспектів формування політичної трансформації та демократизації в ЦСЕ, здійснені вченими Російської Федерації. Доведено, що вони досить плідно ведуть цілеспрямовані дослідження системних політичних змін у країнах Центрально-Східної Європи. Їх концептуальні конструкції, методологічні підходи й узагальнення є певним внеском у розвиток сучасної політичної науки.

Ключові слова: Центрально-Східна Європа, трансформація, демократизація, революції.

Федорчак Т.П. Теоретические аспекты формирования политической трансформации и демократизации в ЦВЕ в работах ученых Российской Федерации

Проанализированы научные исследования теоретических аспектов формирования политической трансформации и демократизации в ЦВЕ, осуществленные учеными Российской Федерации. Доказано, что они достаточно плодотворно ведут целенаправленные исследования системных политических изменений в странах Центрально-Восточной Европы. Их концептуальные конструкции, методологические подходы и обобщения являются определенным вкладом в развитие современной политической науки.

Ключевые слова: Центрально-Восточная Европа, трансформация, демократизация, революции.

Scientific researches of theoretical aspects of forming of political transformation and democratization are analysed in CEE, carried out the scientists of Russian Federation. It is well proven that they sufficiently fruitful purposeful researches of system political changes conduct in the countries of Central-East Europe. Their conceptual constructions, methodological approaches and generalizations, are a certain contribution to development of modern political science.

Key words: Central-East Europe, transformation, democratization, revolutions.

© Федорчак Тетяна Петрівна – доктор політичних наук, професор кафедри історії та політології Івано-Франківського національного технічного університету нафти і газу (м. Івано-Франківськ)

Якісно нові внутрішні та зовнішні виміри політичного процесу, що виник на континенті за останні десятиліття в контексті радикальних геополітичних змін, вказує на тенденцію пошуків теоретичних моделей та інноваційної модифікації відомих теорій міжнародних відносин для пояснення сучасних трансформаційних процесів у Європі і проблем розвитку та співпраці країн ЦСЄ. Народи регіону давно плекали надії на становлення/відновлення демократії у державах за критерієм політичного устрою, морально готувались до змін у державах і для реалізації сподівань очікували лише певного часу. У 90-х рр. ХХ ст. ЦСЄ суттєво змінила політичний та ідеологічний образ – розвалилася система влади, що панувала тут понад сорок років; правлячі комуністичні партії чи припинили існування, чи, зазнавши змін, відійшли на другорядні позиції в політиці суспільства. Демократизація, відмова від старих і визнання нових суспільних цінностей змінили чинну систему та зовнішньополітичні пріоритети, а об'єктивний процес їх розвитку зумовив посилення наукового інтересу до політичних проблем міжнародних систем та глобального розвитку у країнознавчому вимірі політичного життя, і проблематика не втратила значення серед вчених. Це актуальне завдання політичної науки, адже аналіз європейської й євроатлантичної інтеграції держав ЦСЄ має науково-теоретичну і практичну вагу для України.

Аналіз проблем дослідження важливий на трьох рівнях: міжнародному і між-регіональному в контексті поглиблення й поширення європейського інтеграційного процесу та безпосередньо на рівні окремої країни. У 2000-х рр. визначальним у подальшому розвитку досліджень проблеми стало її істотне розширення, яке відбувається на тлі формування нових концептуальних підходів до висвітлення окремих напрямів сучасного процесу трансформації й демократизації.

Певний інтерес серед наукових шкіл, які сформувались у нових країнах на теренах колишнього СРСР, викликають праці російських вчених. Провідні наукові центри РФ, в яких ведеться комплексне вивчення проблем політичної трансформації посткомуністичних країн, це – Відділ сучасної історії та соціально-політичних проблем країн Центральної і Південно-Східної Європи Інституту слов'язнознавства Російської Академії Наук (ІС РАН), Відділення міжнародних економічних та політичних досліджень (ВМЕПД) Інституту економіки РАН (ІЕ РАН), Відділ Східної Європи Центру науково-інформаційних досліджень глобальних і регіональних проблем ІНІОН РАН, Відділ східноєвропейських досліджень і Центр «Середземномор'я – Чорномор'я» Інституту Європи РАН. Вчені цих відділів понад два десятиліття вивчають проблеми системної трансформації кінця ХХ ст. у ЦСЄ: реформи політичних систем посткомуністичних країн, передумови, конкретно-історичні причини, характер «оксамитових» революцій, напрями політичних змін, викликані ними, становлення нових інститутів влади, феномен багатопартійності, особливості формування політичного плюралізму, результати політичної трансформації тощо.

Колишня ЧССР і її наступниці Чеська Республіка (ЧР) і Словацька Республіка (СР) займають значиме місце серед країн ЦСЄ, що стали на шлях трансформації. Сучасна ЧР до 1993 р. була у складі ЧССР, тож основні фази політичної трансформації, які відбулися у кінці 1980 – на початку 1990-х рр., вона здійснювала в складі спільної із словаками держави. Процеси змін вчені Росії розглядають у масштабі всієї ЧССР, трактуючи питання про етапи політичної трансформації, її завершеність, по-різному. Автори тритомного (фактично – 4-томного, оскільки 3-й том вийшов у 2-х ч.) дослідження, яке підготували у ВМЕПД ІЕ РАН і присвятили півстолітній історії країн ЦСЄ¹, розглядають політичну трансформацію

як перший етап революційного процесу, що включає в себе «великі чи менші елементи політичної революції», яка спричинила радикальні, глибокі наслідки. На думку вчених, цей етап завершився, коли почалось формування основ багатопартійної системи і пройшли перші вільні парламентські вибори навесні–влітку 1990 р., що сприяли оформленню правових засад нового політичного ладу². Головний редактор монографії академік А.Д. Некіпелов вважає, що серед наукової літератури мало таких видань. Хронологічно близькі до предмета дослідження 2-й і 3-й томи. У другій частині третього тому проаналізовано зміни 90-х рр. XX ст. – пошук посткомуністичними країнами ЦСЄ нових економічних і політичних союзників у світі в умовах різких змін геополітичної ситуації і глобалізаційних викликів. Вчені С. Глінкіна, Р. Грінберг, Р. Євстигнєєв, Е. Шейнін, Б. Шмельов, М. Бухарін, І. Яжборовська, Н. Кулікова, М. Дерябін, Г. Шмельов, П. Кулігін, А. Некіпелов, І. Орлік, А. Язькова проаналізували причини, хід і неоднозначні наслідки змін у країнах ЦСЄ, вказали, що їх результати не надто вражаючі, хоч і віднесли Чехію, Польщу, Словенію до успішних «демократизаторів».

Згодом М.І. Бухарін на «круглому столі» у ВМЄПД ІЕ РАН і редколегії журналу «Новая и новейшая история»³ вказав на кілька етапів змін. Перший (кінець 80-х – початок 90-х рр.) – демонтаж колишнього режиму; оформлення правових основ нової системи демократії, проведення перших демократичних парламентських виборів; становлення нових політичних структур та інститутів. В основі політичних змін – консенсус між новими і старими елітами. Зразком були західні стандарти політичного устрою суспільства. Другий етап (90-і рр.) – політичні зміни, які спрямовані на формування демократичної правової держави, зміцнення принципів поділу влади і громадянського суспільства, розвиток політичного плюралізму. Третій етап, на його думку, почався для цих країн після вступу до Європейського Союзу. «Епоха проєвропейського і прореформаторського консенсусу після вступу в ЄС і завершення системної трансформації закінчилася, почали наростати націоналістичні, популістські, а головне антиліберальні тенденції. Їх породжує насамперед етнічна напруга у Словаччині й Угорщині, зміцнення консервативного католицизму в Польщі. А зараз їх посилює і світова криза»⁴.

Активно досліджують теоретико-методологічні підходи та реалії політичних змін країн ЦСЄ С. Глінкіна, І. Орлік⁵, Е. Задорожнюк⁶, С. Єлісєєв⁷, Б. Капустін⁸, А. Ковлер⁹, А. Мельвіль¹⁰. Традицію досліджень переходу до демократії у ЦСЄ розвивають І. Яжборовська (теоретичні засади аналізу змін)¹¹, Ю. Новопашин (передумови і рушійні сили революцій 1989 р.)¹², В. Мокшин (форми трансформації політичних режимів)¹³, М. Бухарін (громадянське суспільство)¹⁴ та ін. Попри значні розбіжності у поглядах і оцінках подій 1989–1990 рр., спільним у працях вчених є визначення вказаних подій, як найбільш кардинального повороту у політичних системах посткомуністичних країн, світовій політиці й історії загалом. Водночас порівняно з працями європейських вчених російські дослідники, аналізуючи проблеми країн ЦСЄ, підкреслювали їх неготовність до проведення форсованої демократизації, адже, за винятком ЧССР, у країнах не було таких традицій. Г. Вайнштейн, В. Васович, В. Гельман, Б. Капустін, А. Ковлер, Н. Коровіцина, Л. Ликошина, Б. Макаренко наголошують, що в умовах недемократичної політичної культури, без зміни еліт політичні інститути західного зразка не можуть діяти ефективно, що на посткомуністичному просторі політична еволюція не піддається аналізу шляхом інструментарію транзитології.

Значне місце у наукових дослідженнях змін у країнах ЦСЄ, займають колективні монографії вчених сектора ЦСЄ та ПСЕ ІЕ РАН, Інституту економічних і

політичних досліджень РАН, ІС РАН, виконані під керівництвом провідних вчених (М. Бухаріна, Г. Вайнштейна, С. Глінкіної, Ю. Ігрицького, В. Кузнечевського Н. Кулікової, К. Майданніка, Г. Мирського, А.Некіпелова, І. Орліка, Л. Шаншієвої, Б. Шмельова, І. Яжборовської, А. Язькової¹⁵. Вчені, використовуючи різні теоретичні конструкції, довели, що після повалення тоталітарно-авторитарного режиму країни можуть обрати різні шляхи в майбутнє, можна очікувати різні моделі демократії, відмінні від її ліберального типу: невдале копіювання західних шаблонів проєктування; імітацію демократичних норм; згортання керованої демократії в умовах апатії мас тощо.

Слід виділити видану у 2007 р. за редакцією Ю. Новопашина ґрунтовну колективну працю вчених ІС РАН «Історія антикомуністичних революцій кінця ХХ століття: Центральна і Південно-Східна Європа»¹⁶. Автори монографії провідні вчені – Б. Желіцкі, Е. Задорожнюк, Н. Коровіцина В. Мар'їна, К. Нікіфоров та інші, зосередили увагу на переломному в історії країн ЦСЄ періоді кінця 1980-х – початку 1990-х рр., пов'язаному з крахом соціалістичної системи і становленням нових структур політичного розвитку. Праця охоплює масив джерел, публікацій документів, аналіз міжнародної ситуації та внутрішніх причин революцій у ЦСЄ, проблеми, які і в сучасний період залишаються дискусійними серед російських та зарубіжних науковців.

Певний внесок у дослідження процесів трансформації в ЦСЄ здійснили вчені Російської Асоціації політичної науки. Так, колектив під керівництвом А. Сунгурова дослідив публічний простір, громадянське суспільство і владу в процесі їх розвитку та взаємодії¹⁷. А. Соловійов (науковий редактор), В. Ачкасов, С. Айвазова і М. Аракелова підготували потужний політологічний словник «Політологія. Лексикон»¹⁸. П. Панов вивчав політичні інститути, ідентичності і практики в ракурсі теоретичної моделі політичного порядку¹⁹; вчені під керівництвом К. Нікіфорова проаналізували наслідки революцій і реформ у країнах ЦСЄ та ПСЄ за двадцять минулих років²⁰.

Окремо варто виділити праці вчених РФ, присвячені саме «оксамитовій» революції та трансформації в ЧССР, а згодом у ЧР, консолідації демократії та процесам євроінтеграції. На наш погляд, процес змін політичної системи ЧССР завершився поділом країни на дві держави – ЧР і СР, які до 1993 р. зуміли трансформувати основи минулої політичної системи та виробити принципи, на які в подальшому опиралися у своєму розвитку. Важливою умовою розробки концепції політичної трансформації є осмислення передумов і конкретно-історичних причин краху системи соціалізму, що панувала в країнах ЦСЄ, і зокрема в ЧССР. Ю. Новопашин наголошує, що «події тієї пізньої осені (1989 р. – *Т.Ф.*) стали результатом досить тривалої за часом кризи»²¹. Вчені вказують, що в ЧССР економічна криза була не настільки глибокою, як в інших країнах регіону²². І хоч, на жаль, все ще відсутні праці із всебічним аналізом стану чехословацького суспільства в 80-х рр., у період т.зв. «нормалізації», в деяких статтях розглядаються негативні тенденції в економічному розвитку, наголошується на тому, що КПЧ відчутно втрачала суспільну довіру²³.

Ю. Новопашин вважає, що революції 1989 р. мали класовий характер. Попри притаманне їм прагнення швидше до класової співпраці, ніж до класової боротьби, «все ж стрижнем всіх цих переговорних зусиль було не що інше, як класове протиборство, але не в ленінському його розумінні, а в трактуванні М. Джиласа, що поділяв соціалістичне суспільство на «новий клас» керуючої «комуно-бюрократії» і клас всіх інших керованих (ІТП, робітники, селяни, інтелігенція)²⁴. Він

пише, що ці революції саме антикомуністичні за характером, а не анти тоталітарні²⁵. Втім, прихильники іншої оцінки характеру подій 1989–1990 рр. вказують на очевидність їх загальної антиавторитарної – анти тоталітарної спрямованості, що привела найперше до обвалу, агонії, краху політичного ладу²⁶. Незважаючи на мирний, ненасильницький характер революцій, події 80-х рр. у ряді країн Східної Європи Ю. Новопашин визначає саме як революції, а не реформи. Такі революції, на його погляд, представляють нове слово в теорії зміни суспільних систем і в практичному здійсненні подібної зміни²⁷.

Вчені зазвичай вказують, що політичні зміни у ЦСР і ПСР наприкінці ХХ ст. були організованими і, переважно, мирними за характером. Революції вони характеризують як «оксамитові» і «переговорні». Події ж осені 1989 р. у ЧСР визначають як «оксамитову» революцію (у словацькому варіанті – «ніжну»). Ця назва закріпилася не випадково. Аналізуючи співвідношення ролі переговорів між представниками влади – опозиції і тиску з боку «вулиці» (сотні тисяч демонстрантів), вчені вказують, що переважили громадяни – «вулиця».

Помітне місце у вивченні передумов «оксамитової» революції в ЧСР займають праці РФ Е. Задорожнюк, зокрема монографія «Від краху Празької весни до тріумфу «оксамитової революції». З історії опозиційного руху в Чехословаччині (серпень 1968 – листопад 1989 рр.)»²⁸. Вчена використала значну кількість документів і першою серед богемістів РФ детально описала історію опозиції в ЧСР, спростувала думку, що «оксамитова» революція «з'явилася ніби з нічого», виділила етапи опозиційного руху, що передували «оксамитовій» революції, масштаби, роль і місце організацій, які входили до нього, їх програми, ідейні платформи, специфічні форми опозиції в ЧСР; розкрила внутрішню еволюцію опозиції; значення зовнішніх факторів, які часом мали вирішальне значення; феномен «неполітичної політики», проаналізувала чому Хартія-77 не стала другою «Солідарністю», а в рядах КПЧ у кінці 1980-х рр. не було комуністично-реформаторів (на відміну від Угорщини). Її підтримують інші вчені, вказуючи на важливість зовнішнього фактора у сукупності передумов революції в ЧСР – курсу СРСР на перебудову і демократизацію.

Наукові інтереси Е. Задорожнюк охоплюють аналіз багатопартійності в ЧСР та формування партійної системи ЧР. У статті «Партії та рухи в Чехії: Структурна еволюція і проблема пріоритетів» вчена зазначає, що «партійна мозаїка нагадує структури Чехії, коли та перебувала у складі Австро-Угорщини, в міжвоєнний період та в 1945–1948 рр.»²⁹. «Відрефлексована спадкоємність», вважає вчена, дозволяє говорити про відносну впорядкованість політичного життя країни до середини 90-х рр., а роль зовнішньополітичної ситуації у внутрішньополітичному житті ЧР, тобто спрямованість на Захід – розглядає як негативний фактор, що послаблює внутрішню політичну стабільність³⁰.

Хоч окремі монографії про феномен чехословацької «оксамитової» революції ще відсутні, але вийшла значна кількість статей і розділів у працях, присвячених подіям осені 1989 р. Їх детально висвітлено у колективній монографії «Чехія і Словаччина в ХХ ст.», яка продовжила серію видань «ХХ століття в документах і дослідженнях», розпочату ІС РАН. Монографія вийшла у двох книгах. Друга частина монографії присвячена сучасним подіям³¹.

Багато вчених виділяють яскраву особливість політичної трансформації в ЧСР – злам старої державної машини і формування нових законодавчих та виконавчих органів влади спочатку мав характер «реконструкції». За домовленістю між КПЧ, ГФ і ГПН частина депутатів ФЗ ЧСР здали свої мандати, а їх місця

зайняли (без проведення виборів, шляхом «призначення»), представники опозиції. Склад уряду ЧССР змінювали кілька разів, щоб задовольнити вимоги опозиції по персональному складу уряду. У 1990–1992 рр. політичні зміни у державі відбувалися при збереженні Конституції ЧССР, чинної з часів соціалізму³².

Вчені РФ досліджують становлення багатопартійності, формування і зміни політичних рухів і партій, виділяють процеси поляризації, фрагментації і плюралізації, інститути і механізми демократії, нову політичну еліту країни. У колективній монографії «Становлення багатопартійності в Східній Європі у 1990-х роках» розглянуто феномен «вибуху багатопартійності», вказано, що це настільки ж явно, як і умовно³³. Умовність у тому, що «в основі сучасної східноєвропейської багатопартійності лежить, як правило, не суперництво двох чи декількох великих партій зі своєю стійкою соціальною базою, а просте прагнення різних громадських рухів і груп реалізувати можливості самовираження, що раптово відкрилися, і здобути політичну вагу»³⁴.

Означені проблеми присвячено великий масив статей, які вийшли у відомих часописах Росії («Полис», «Социс», «Международный журнал социальных наук», «Свободная мысль – XXI», «Международная жизнь», «Мировая экономика и международные отношения», «Новая и новейшая история», «Восток (Oriens)», «Мир России», «Восточноевропейские исследования», «Общественные науки и современность», «Конституционное право», «Логос», «Славяноведение», «Российский экономический журнал» тощо) та збірниках наукових праць. Статті, пов'язані з проблемами політичної трансформації та демократизації, мають концептуальний та інформаційний характер. Так, Л. Леонова аналізує утворення коаліцій різних політичних сил ЧССР, вважає це відображенням плюралізму на етапах змін у державі, справедливо зазначає, що в Чехії є власний позитивний досвід демократичного розвитку, досліджує проблеми трансформації КПЧ³⁵. А. Носова досліджує проблеми внутрішньої історії Громадянського Форуму (ГФ) – унікального явища початку політичної трансформації в ЧССР³⁶. Чеський ГФ і схожі рухи були частиною політичної демократизації в країнах ЦСЄ на рубежі 90-х рр. ХХ ст. Вона виділяє «внутрішню» та «зовнішню» діяльність ГФ і робить висновок, що його унікальність визначалася саме горизонтальною, а не вертикальною структурою; проводить детальний аналіз, відслідковує практично день за днем еволюцію ГФ, виявляє протиріччя між організаційною концепцією ГФ, як широкого вільного об'єднання без членства й ієрархії, та конкретними завданнями ефективної політичної участі у виборах 1990 р. Історія ГФ, на думку вченої, свідчить про помилковість концепції «неполітичної політики» у конкретних історичних умовах³⁷. У працях російських вчених відображені також перші роки демократичних змін у Чеській Республіці³⁸.

З метою поглиблення соціально-політичних досліджень країн ЦСЄ, з ініціатииви РАН було створено міжнародний журнал «Східноєвропейські дослідження». Новий науковий альманах сприяє розвитку наукового напрямку – східноєвропейських досліджень, звільнених від теоретичних нашарувань т.зв. «комуністичних і демократичних міфів». Країни ЦСЄ в ньому розглядаються як перманентно перехідні: спочатку був період соціалізму, а наступним став етап демократичних змін 1990–2000-х рр. З ініціатииви міжнародного колективу вчених з колишніх соціалістичних країн у грудні 2005 р. у Громадському центрі Президії АН Чеської Республіки в Празі за широкої участі наукової громадськості з Болгарії, Угорщини та Росії відбулася презентація перших його випусків. Про основні напрями роботи журналу, його концепцію, наукові і громадські завдання доповіла головний редак-

тор журналу Н.В. Коровіцина. У 2003 р. вона підготувала фундаментальну працю, присвячену розвитку суспільств ЦСЄ у ХХ ст. у контексті їх відносин з РФ³⁹. Їй належить багато праць, у яких здійснено порівняльний аналіз трансформаційних змін у регіоні, досліджено «оксамитові» революції, політичну культуру⁴⁰.

Отже, можна зробити висновок, що вчені Російської Федерації досить плідно ведуть цілеспрямовані дослідження системних політичних трансформацій у країнах Центрально-Східної Європи і, зокрема ЧСРР, її поділ на два державних утворення – Чеську Республіку та Словацьку Республіку, подальшу демократизацію країн ЦСЄ, консолідацію демократії в них, підготовку країн до членства в НАТО та ЄС, особливостей діяльності країн ЦСЄ у цих міжнародних організаціях, а також їх участі у регіональній організації Вишеград-4. Їх концептуальні конструкції, методологічні підходи й узагальнення є певним внеском у розвиток сучасної політичної науки.

1. *Центрально-Восточная Европа во второй половине ХХ века.* – В 3 т. – Т. 3. – Трансформация 90-х годов. – Ч. 1. – М.: Наука, 2002. – 461 с.; *Центрально-Восточная Европа во второй половине ХХ века.* – В 3 т. – Т. 3. – Трансформация 90-х годов. – Ч. 2. – М.: Наука, 2002. – 463 с. 2. *Центрально-Восточная Европа во второй половине ХХ века.* – В 3 т. – Т. 3. – Трансформация 90-х годов. – Ч. 2. – С. 63. 3. *Восточная Европа: Двадцать лет спустя // Новая и новейшая история.* – 2009. – № 6. – С. 3. 4. Там же. – С. 11. 5. *Россия и Центрально-Восточная Европа: трансформации в конце ХХ – начале ХХІ век: монография: в 2 т. – Т. 1: Преобразования / [отв. ред. С.П. Глинкина, И.И. Орлик].* – М.: Наука, 2005. – 360 с.; Там же. – Т. 2: Взаимоотношения / [отв. ред. С.П. Глинкина, И.И. Орлик]. – М.: Наука, 2005. – 412 с.; *Становление многопартийности в Восточной Европе в 1990-е годы (на материалах Болгарии, Венгрии, Восточной Германии, Польши, России, Словакии и Чехии): монография / [Ю.И. Грицкий, С.П. Глинкина, Л.С. Лыкошина и др.; отв. ред. Ю.И. Грицкий].* – М.: ИНИОН, 1996. – 217 с. 6. *Власть – общество – реформы: Центральная и Юго-Восточная Европа. Вторая половина ХХ века / [отв. ред. Э.Г. Задорожнюк]; Ин-т славяноведения РАН.* – М.: Наука, 2006. – 442 с.; *Задорожнюк Э.Г. «Бархатная революция» в Чехословакии: Настоятельность новых интерпретаций / Э.Г. Задорожнюк // История антикоммунистических революций конца ХХ в.: Центральная и Юго-Восточная Европа.* – М.: Наука, 2007. – С. 193-279; *Задорожнюк Э.Г. От крушения Пражской весны к триумфу «бархатной революции».* Из истории оппозиционного движения в Чехословакии (август 1968 – ноябрь 1989 гг.) / Задорожнюк Э.Г. – М.: ИНИОН, 2008. – 439 с. 7. *Елисеев С.М. Выйти из «Бермудского треугольника»: О методологии исследования посткоммунистических трансформаций / С.М. Елисеев // Полис.* – М., 2002. – № 6. – С. 71-82. 8. *Капустин А.Я. Европейский Союз: интеграция и право / Капустин А.Я.* – М.: Изд-во Рос. Ун-та дружбы народов, 2000. – 434 с.; *Капустин Б. Конец «транзитологии»? (О теоретическом осмыслении первого посткоммунистического десятилетия) / Б. Капустин // Политические исследования.* – 2001. – № 4. – С. 6-26. 9. *Ковлер А. И. Кризис демократии? Демократия на рубеже ХХІ века / Ковлер А.И. / [отв. ред. Б.Н. Топорнин].* – М.: РАН, ИП, 1997. – 102 с. 10. *Мельвиль А.Ю. Демократические транзиты (теоретико-методологические и прикладные аспекты) / Мельвиль А.Ю.* – М.: МОНФ, 1999. – 106 с.; *Мельвиль А.Ю. Опыт теоретико-методологического синтеза структурного и процедурного подходов к демократическим транзитам / А. Ю. Мельвиль // Полис.* – 1998. – № 2. – С. 6-39. 11. *Яжборовская И. Политологические подходы к проблематике трансформации общественного устройства в странах Центральной и Юго-Восточной Европы / И. Яжборовская // Международный исторический журнал.* – 2000. – № 7; *Яжборовская И.С. Глобализация и опыт трансформации в странах Центрально- и Юго-Восточной Европы / Яжборовская И.С.* – М.: Academia, 2008. – 378 с. 12. *Новопашин Ю. Революции 1989 года в странах Центральной (Восточной) Европы: взгляд через десятилетие /*

Ю. Новопашин // Международный исторический журнал. – 2000. – №7; *Новопашин Ю.С.* Антикоммунистические революции конца XX века / Ю.С. Новопашин // Вопросы истории. – 2006. – № 9. – С. 87-98. **13.** *Мокшин В.К.* Трансформация политических режимов восточно-европейских стран во второй половине XX века / Мокшин В.К. – Архангельск, 1997. – 271 с. **14.** *Бухарин Н.И.* Строительство гражданского общества в странах Центральной и Юго-Восточной Европы: 90-е годы XX века – начало XXI века / Н.И. Бухарин // Новая и новейшая история. – 2005. – № 1. – С. 26-49. **15.** *Демократизация и парламентаризм в Восточной Европе: монография / Центр науч.-информ. исслед. глобальных и регион. проблем. Отд. Вост. Европы; [отв. ред. Игрицкий Ю.И.].* – М.: ИНИОН РАН, 2003. – 265 с.; *Демократическое правовое государство и гражданское общество в странах Центрально-Восточной Европы / [Н.И. Бухарин, Н.И. Довженко, З.Н. Кузнецова и др.];* Рос. акад. наук, Ин-т междунар. экон. и полит. исслед. – М.: Наука, 2005. – 184 с.; *Национализм и популизм в Восточной Европе: сб. науч. трудов / РАН. ИНИОН. Центр науч.-информ. исслед. глобал. и регионал. проблем. Редкол.: Игрицкий Ю.И. (отв. ред.) и др. – М., 2007. – 176 с.;* *Национальные меньшинства в странах Центрально-Восточной Европы: Сб. обзоров и реф. / РАН. ИНИОН. Центр науч.-информ. исслед. глоб. и регион. проблем: Редкол. Биткова Т.Г. (отв. ред.) и др. – М., 2007. – 140 с.;* *Общественные трансформации в странах Центральной и Юго-Восточной Европы (90-е годы XX века – начало XXI столетия) / Отв. ред. Ю.С. Новопашин. – М.: Институт славяноведения РАН, 2008. – 352 с.;* *Политический процесс: основные аспекты и способы анализа / Под ред. Мелешкиной Е.Ю. – М.: ИНФРА-М, Весь мир, 2001. – 304 с.;* *Процессы демократизации в Восточной Европе: ожидания и реальность: сб. обзоров, реф. / РАН ИНИОН. Центр науч.-инф. исслед. глобал. и регион. проблем. Отдел ВЕ; Отв. ред.: Игрицкий Ю.И. – М., 2002. – 152 с.;* *Публичное пространство, гражданское общество и власть: Опыт развития и взаимодействия / редкол.: А.Ю. Сунгуров (отв. ред.) и др. – М.: Российская ассоциация политической науки (РАПН); Российская политическая энциклопедия (РОССПЭН), 2008. – 422 с.;* *Юго-Восточная Европа в эпоху кардинальных перемен / [А.А. Язькова, С. Бьянкини, Ю.П. Давыдов и др.]; под ред. А.А. Язьковой; Рос. акад. наук, Ин-т Европы. – М.: Весь мир, 2007. – 352 с. **16.** *История антикоммунистических революций конца XX века: Центральная и Юго-Восточная Европа / [отв. ред. Ю.С. Новопашин];* Ин-т славяноведения РАН. – М.: Наука, 2007. – 397 с. **17.** *Публичное пространство, гражданское общество и власть: Опыт развития и взаимодействия / [редкол.: А.Ю. Сунгуров (отв. ред.) и др.].* – М.: Российская ассоциация политической науки (РАПН); Российская политическая энциклопедия (РОССПЭН), 2008. – 422 с. **18.** *Политология: Лексикон / [В.А. Ачкасов, С.Г. Айвазова, М.П. Араколова; под ред. Соловьева А.И.]* – М.: РОССПЭН, 2007. – 800 с. **19.** *Панов П.В.* Институты, идентичности, практики: теоретическая модель политического порядка / Панов П.В. – М.: РОССПЭН, 2011. – 230 с. **20.** *Революции и реформы в странах Центральной и Юго-Восточной Европы: 20 лет спустя / [отв. ред. К.В. Никифоров].* – М.: РОССПЭН, 2011. – 775 с. **21.** *Центральноевропейские страны на рубеже XX–XXI вв. Аспекты общественно-политического развития. Историко-политологический справочник / [отв. сост. Ю.С. Новопашин].* – М.: Новый хронограф, 2003. – С. 16. **22.** *Коровицына Н.В.* С Россией и без нее: восточноевропейский путь развития / Коровицына Н. – М.: ЭКСМО, Алгоритм, 2003. – С. 41. **23.** *Общественные трансформации в странах Центральной и Юго-Восточной Европы (90-е годы XX века – начало XXI столетия) / [отв. ред. Ю.С. Новопашин].* – М.: Институт славяноведения РАН, 2008. – 352 с. **24.** *История антикоммунистических революций конца XX века: Центральная и Юго-Восточная Европа / [отв. ред. Ю.С. Новопашин];* Ин-т славяноведения РАН. – М.: Наука, 2007. – С. 17. **25.** Там само. – С. 21, 25. **26.** Там само. – С. 63. **27.** *Новопашин Ю.С.* Антикоммунистические революции конца XX века / Ю.С. Новопашин // Вопросы истории. – 2006. – № 9. – С. 88. **28.** *Задорожник Э.Г.* От крушения Пражской весны к триумфу «бархатной революции». Из истории оппозиционного движения в Чехословакии (август 1968 – ноябрь 1989 гг.) / Задорожник Э.Г. – М.: ИНИОН, 2008. – 439 с. **29.***

Задорожнюк Э.Г. Партии и движения в Чехии: Структурная эволюция и проблема приоритетов / Э.Г. Задорожнюк // Политический ландшафт стран Восточной Европы середины 90-х годов. – М.: ИНИОН РАН, 1997. – С. 241. **30.** Там само. – С. 241-242. **31.** Чехия и Словакия в XX веке: очерки истории : в 2 кн. / [отв. ред. В.В. Марьина]; Ин-т славяноведения. – М.: Наука, 2005. – (XX век в документах и исследованиях). – Кн. 2. – 585 с. **32.** Власть и общество: непростые взаимоотношения. Страны Центральной и Юго-Восточной Европы. Сб. ст. – М.: ИС РАН, 2008. – С. 236; *Патрушев С.В.* Институционализм в политической науке: Этапы, течения, идеи, проблемы / С.В. Патрушев // Институциональная политология: Современный институционализм и политическая трансформация России / [под ред. С.В. Патрушева]. – М.: ИС РАН, 2006. – С. 39. **33.** *Ковлер А.И.* Кризис демократии? Демократия на рубеже XXI века / Ковлер А.И. / [отв. ред. Б.Н. Топорнин]. – М.: ИГП РАН, 1997. – С. 92. **34.** Там само. – С. 93. **35.** *Леонова Л.А.* Становление плюралистической политической системы в Чехословакии, (1990-1992) / Л.А. Леонова // Восточная Европа на новом пути (Хроника событий, документы, комментарии). – М.: ИНИОН РАН, 1994. – С. 153-158. **36.** *Носова А.В.* Эволюция и смена элит в рамках Гражданского Форума в «революционный» период его истории / А.В. Носова // Профессор МГУ И.М. Белявская. Материалы конференции, посвященной 90-летию со дня рождения проф. МГУ им. М.В. Ломоносова И.М. Белявской. – М.: Изд-во МГУ, 2005. – С. 303-333. **37.** *Носова А.В.* Проблема формирования посткоммунистических элит в Чешской Республике (на материале Гражданского Форума) / А.В. Носова // Национально-территориальный фактор в истории Центральной и Юго-Восточной Европы в XX веке и Россия (СССР): материалы международной научной конференции. – Минск: Изд-во БГУ, 2003. – С. 225-228. **38.** *Новопашин Ю.* Революции 1989 года в странах Центральной (Восточной) Европы: взгляд через десятилетие / Ю. Новопашин // Международный исторический журнал. – 2000. – № 7; *Щербакова Ю.А.* Начало «нежной революции» в ЧСФР (осень 1989 г.) / Ю.А. Щербакова // Восточная Европа на историческом переломе. – М.: ИНИОН РАН, 1991. – С. 237-240. **39.** *Коровицына Н.В.* С Россией и без нее: восточноевропейский путь развития / Коровицына Н. – М.: ЭКСМО, Алгоритм, 2003. – 283 с. **40.** *Коровицына Н.* Восточноевропейская динамика и перспектива ее изучения / Н. Коровицына // Восточноевропейские исследования. Международный журнал по социальным и гуманитарным наукам. – 2007. – № 5. – С. 5-18; *Коровицына Н.* Самая «бархатная» революция: «чешский человек» на фоне общественных перемен / Н. Коровицына // Славяноведение. – 2000. – № 3. – С. 16-26; *Коровицына Н.* Сравнительный опыт общественных преобразований в постсоциалистических странах / Н. Коровицына // Социс. – 2002. – № 5. – С. 9-18; *Коровицына Н.* «Бархатные» революции как феномен массового сознания восточноевропейцев / Н. Коровицына // Международный исторический журнал. – 2000. – № 7 [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://history.machaon.nj/an/mimber07/anonsvak/revolution/korovits/index.html>

УДК 321.01

В. М. СПИВАК

СОЦІАЛЬНА ДЕРЖАВА В ПРОЦЕСІ СОЦІАЛІЗАЦІЇ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ: ПОЛІТОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТ

Аналізуються проблеми глобальних трансформаційних змін та перетворень у політичній сфері. Розглянуто окремі аспекти участі держави у вирішенні глобальних

© СПИВАК Віктор Миколайович – доктор політичних наук, доцент, завідувач кафедри соціально-гуманітарних дисциплін та профспілкового руху АПСВТ ФПУ